

Renata Kucharzyk

Polska Akademia Nauk w Krakowie

Instytut Języka Polskiego

ORCID: 0000-0003-3197-0336; e-mail: renata.kucharzyk@ijp.pan.pl

Z zagadnień etymologii gwarowej – *luskopy*

Abstrakt: Przedmiotem artykułu jest ustalenie etymologii gwarowej nazwy *luskopy* ‘nosiła do wiader z wodą’. *Luskopy* funkcjonują jako wyraz słowotwórczo niepodzielny, jednak jego podstawą było zapewne niemieckie *compositum*. Zauważalna paralelność nazw nosideł i elementów uprzęży pozwala sądzić, że pierwszy człon analizowanego złożenia może pochodzić od niem. *Ross* ‘koń’. Drugi element złożenia może wywodzić się od niem. *Koppel* w znaczeniu ‘pas rzemienny’ lub ‘jarzmo’ albo *Kappe* ‘nakrycie głowy’.

Słowa kluczowe: etymologia, germanizm, gwary polskie, nazwy nosideł.

Abstrakt: **Issues of dialect etymology – *luskopy*.** The aim of the article is to establish the etymology of a subdialectal word *luskopy* ‘shoulder yoke for carrying buckets of water. *Luskopy* functions as an indivisible word but it probably originated from the German *compositum*. The noticeable parallelism between the names of yokes and harness parts suggests that the first segment of the analysed compound may come from the German *Ross* ‘horse’. The second part of the compound may be derived from the German *Koppel* meaning a ‘leather belt’ or a ‘yoke’, or *Kappe* ‘headgear’.

Keywords: etymology, Germanism, Polish sub-dialects, names of yokes.

Wprowadzenie

1.

Prymitywny przyrząd do noszenia naczyń z wodą czy – rzadziej – innych ciężkich przedmiotów to urządzenie niegdyś powszechnie wykorzystywane w tradycyjnej kulturze ludowej. Nosiła, o których tu mowa, były w użyciu w Europie, południowo-wschodniej Azji, Oceanii i Ameryce Środkowej. W Słowiańszczyźnie występują dwa typy nosideł: starszy – drążkowaty, oraz nowszy – nieckowaty. W pierwszym typie główny element stanowi prosty lub wygięty drążek, do którego po obu końcach przymocowane są łańcuchy (wcześniej powrozy, rzemienne pasy itp.) z hakami, na których zaczepia się uchwyt naczynia (np. wiadra z wodą). W drugim – drążek jest odpowiednio wyprofilowany, co pozwala na wygodne oparcie go na karku i barkach (Moszyński 1929, 617–619, Kłodnicki 1997, 71–75). Z urządzeniem tym związany jest niezwykle obszerny zbiór nazw. Witold Doroszewski podkreśla:

Do desygnatów odznaczających się szczególnie bogatym zróżnicowaniem odpowiadających im nazw należy drążek opierany na karku i ramionach osoby niosącej wiadra z wodą zawieszane na obu końcach drążka. Zróżnicowanie ma charakter zarówno leksykalny, jak słowotwórczy i fonetyczny (Doroszewski 1960, 350).

Badacz wymienia kilkadziesiąt nazw, np.: *bark'i, gajdy, jarzmo, kluby, koromysło, kowyrki, krampolec, orczyk'i, nosajki, nosaki, nosy, nośace, noše, nośilka, nusajki, sajdy, sondy, šajdy, šajty, šelk'i, šle, šundla, šindy, śudy, pedały, pedy, tragac, trogy, wag'i*¹. Na różnorodność nazw urządzenia zarówno w polskich, jak i w innych gwarach i językach słowiańskich zwraca uwagę również Kazimierz Moszyński (1929, 618). Bogactwo nazw nosideł dokumentują także liczne atlasy (AJPP, MAGP, OLA, PAE).

2.

W zbiorze nazw tego przyrządu w gwarach polskich występuje oprócz wymienionych leksem *luskopy*, charakteryzujący się niewielkim zasięgiem występowania, mający w zasadzie charakter izolowany. Można jedynie wykazać związek tylko z jedną inną nazwą – *laskopy*, realizowaną jako *laskopy, loskopy*. W tym miejscu spróbujemy odpowiedzieć na pytanie, jaka jest geneza *luskopów* w gwarach polskich. Z oczywistych względów rozważania dotyczące tego wyrazu muszą uwzględniać dane dotyczące *laskopów*, które były już przedmiotem dociekań etymologicznych.

Laskopy – dotychczasowe ustalenia etymologiczne

W 2006 roku ukazał się artykuł Bogumiła Ostrowskiego *Nomen instrumenti laskopy na tle innych słowiańskich nazw nosideł*. W artykule badacz próbuje zrekonstruować etymologię tego rzadkiego leksemu gwarowego, który określa za Eugeniuszem Pawłowskim endemitem językowym, charakterystycznym wyłącznie dla niewielkiego terenu w pobliżu Limanowej i Podegrodzia. Ostrowski formułuje sąd, że *laskopy* to wyraz rodzimy o dwuczłonowej budowie. Pierwsza część złożenia to rdzeń *las-*, ewentualnie *lask-*, nawiązujący bezpośrednio do psł. **lěsъ* w znaczeniu ‘drzewo; drewno budulcowe; kawałek drewna, kij, laska’ oraz **lěska* ‘pręt, kij leszczynowy’. W odniesieniu do drugiej części złożenia Ostrowski przedstawia kilka hipotez:

1) jeżeli granicę morfologiczną wyznaczymy następująco: **las//kopy*, wówczas druga część może pochodzić z psł. **kopa* ‘kopiec, kupa, sterta’, a całość złożenia można objaśnić następująco: ‘drążek (laska) służący do łączenia w całość luźnych elementów’ > ‘nosidło’;

2) drugą część złożenia można wywieść od pie. **(s)kǣp-*: **(s)kǣp-* ‘obrabiać ostrym narzędziem, ciąć; siekać; skrobać’, z czego psł. **kopati* ‘kopać, ryc; grzebać, wydobywać ziemię’ i **skopiti* ‘ciąć, rąbać, siekać’. W tym wypadku *laskopy* to byłaby postać hapologiczna od **lasko-skopy* w znaczeniu ‘obcięty, obrąbany konar leszczyny’ lub ‘obciosana, ostrugana z kory, wygładzona laska’;

¹ Zapis przykładów taki, jak w cytowanym źródle.

3) drugi komponent złożenia można łączyć ze *skop* ‘naczynie’, *skopiec* ‘naczynie, też miara określonej objętości’, stąd *laskopy* to ‘drążek (kij) z naczyniami (wiadrami)’;

4) drugi człon złożenia może nawiązywać do pie. **skabh-*: *(s)kǎ(m)b-, z czego psł. **skobiti* ‘krzywić, wyginać; łączyć, spajać za pomocą haka, skobla’, **skoba* ‘zgięty pręt tworzący klamrę’: **skobl’b* ‘coś zgiętego, skrzywionego, kabłak’, co uprawniałoby do objaśnienia całości złożenia jako ‘zakrzywiona, zagięta laska (drążek)’ lub ‘laska zakończona zaczepami, hakami do przenoszenia naczyń, ładunku’ (Ostrowski 2006, 312–314).

Badacz kończy swój wywód stwierdzeniem: „Zaproponowane wyżej «rodzime» próby etymologizacji wyrazu *laskopy* pozostają kwestią otwartą. Dokładnego zbadania wymaga bowiem kwestia ewentualnej niemieckiej proveniencji wyrazu” (Ostrowski 2006, 314).

Zróżnicowanie fonetyczne nazw *laskopy*, *luskopy*

1. *Laskopy*

Na wstępie przywołajmy dane językowe, które do tej pory udało się zgromadzić. Omawiane przez Ostrowskiego *laskopy* są poświadczone w kilku wsiach Małopolski południowej, w powiatach nowosądeckim i limanowskim, w postaci *lǎsk#opy* (Brzezna-Litacz, Gostwica, Rogi, Trzetrzewina, Jastrzębie, Wola Krogulecka)²; *lǎskopy* (Biczycce); z nosowością wtórną *lǎsk#opy* (Brzyna, Niskowa, Rytro, Świniarsko), *lǎ^ock#opy* (Pisarzowa) (Pawłowski 1955, 210). Zaświadczenie z *a* jasnym ze wsi Brzezna-Litacz odnotowano w AJPP (m. 89). Natomiast Pawłowski stwierdza, że nie spotkał się w badanych przez siebie wsiach z postacią wyrazu z *a* jasnym.

Postać *luskopy* występuje w Jodłówce koło Tuchowa (MAGP, IX, s. 130). Wariant z nosowością (*lǎskopy*) zanotowany w Podegrodziu dokumentuje OLA (VI, m. 2 [kom.]). Ostrowski (2006, 308) stwierdza:

W czasie mojej osobistej eksploracji okolic Limanowej (m.in. gmin Laskowa i Łososina, szczególnie wsi Żmiąca) upewniłem się, że wyraz *laskopy* jest często nadal jedynym werbalnym ekwiwalentem omawianego desygnatu na danym obszarze językowym znanym po dziś dzień nie tylko starszej części tutejszej populacji, ale również młodszemu pokoleniu.

Trzeba podkreślić, że oprócz jednostkowego zaświadczenia z AJPP i poświadczeń Ostrowskiego z dwóch gmin koło Limanowej nie pojawiają się realizacje z *a* jasnym. Być może mamy więc do czynienia z wariantem *luskopy*, a *laskopy* są postacią hiperpoprawną. Odróżnienie *ǎ* od *o* słuchowo jest bardzo trudne. Pawłowski (1955, 43) zwrócił na to uwagę:

W wielu jednak wypadkach i wyrazach *ǎ* zwięzło się tak znacznie, że prawie zupełnie utożsamiało się z *o*, a w ogóle dla człowieka miasta, niezupełnie osłuchanego z gwarą, w tych wyrazach do odróżnienia od *o* jest bardzo trudne. (W czasie obserwacji przeprowadzonych

² *Lǎsk#opy* zaświadczone są także w *Słowniku gwary Lachów Sądeckich (Podegrodzkich)* (Szewczyk 2014, 319).

w Litaczu wspólnie z prof. Małeckim nie mogliśmy w wielu wypadkach ustalić brzmienia: \acute{a} czy o ; dlatego też moje zapisy z $o \leq \acute{a}$ mogą być do pewnego stopnia subiektywne).

2. *Luskopy*

Bliska fonetycznie i geograficznie *laskopom* jest nazwa *luskopy*, będąca głównym przedmiotem niniejszych rozważań. Istniejące opracowania kartograficzne dokumentują występowanie tego wyrazu w Jodłówce Tuchowskiej (*l^usk^uopy*, MAGP, IX, 130; *lusk^uopy*, OLA, VI, m. 2) i Lichwinie (*l^oskopy*, MAGP, IX, 130) oraz w Brzozowej koło Tarnowa i Łukowicy koło Limanowej (*luskopy*, PAE, IV, m. 241). W Lichwinie (pow. tarnowski) zanotowano także omawiany leksem z wtórną nosowością (*l^uskopy*, KSGP PAN).

Nazwa znana jest również w następujących miejscowościach powiatu tarnowskiego (*lusk^uopy*) – Rzepiennik Strzyżewski, Rzepiennik Biskupi, Rzepiennik Suchy, Rzepiennik Marciszewski, Lubaszowa, Szerzyny, Swoszowa, oraz w powiecie limanowskim (*luskopy*) – Zamieście³.

Luskopy odnotowano też w okolicach Podegrodzia, a więc na terenach, na których według Pawłowskiego występują tylko nazwy typu *luskopy*, *loskopy*. W relacji z wyjazdu krajoznawczego pojawia się opis kurnej chaty, a w nim stwierdzenie: „W sieni jest skrzynia, kosa, grabie i luskopy do noszenia wody” (Rejson 1937, 20).

O kolejnych dwu wariantach: *lunckopy*, *liskopy* informuje Ludwika Wajda. Badaczka, podejmując próbę wyznaczenia granicy góralsko-lachowskiej, odwołuje się m.in. do faktów leksykalnych i zauważa:

Obydwie gwary różnią się także nazwami nosideł na wodę. U Górali (a także u Lachów w północno-zachodniej części badanego pasa) przeważają wyrazy z tematem utworzonym od nosić z różnymi formantami, np. *nose*, *nosace*, *nosid^ua*, *nosajki* oraz *barce*, *barca*, *vozad^ua* obok *vogi*, *kluki* (w okolicach Żywca), podczas gdy Szczyrzycanie i ludność pogranicza limanowsko-podegrodzkiego posługują się kilkoma odmiennymi nazwami: *basy*, *basalary*, *barabole* lub *lunckopy* i *liskopy*, utworzone prawdopodobnie od nazwy sądeckiej – *l^uskopy* (Wajda 1976, 286).

3.

Zróznicowane fonetyczne omawianych tu nazw można uogólnić do kilku typów: *luskopy* (z *a* jasnym sporadycznie poświadczony, częstsze z *a* pochyłym), *loskopy*, *lonskopy*, *lonckopy*, *luskopy*, *lunskopy*, *lunckopy* oraz *liskopy*.

Semantyka *luskopów*

Gwarowy wyraz *luskopy* oznacza nie tylko nosidła do wiader z wodą, lecz także najprawdopodobniej element końskiej uprzęży⁴. Władysław Kosiński (1915, 46) podaje

³ Materiały te zostały pozyskane w trakcie eksploracji terenowych i wywiadów.

⁴ Na podstawie skąpych informacji etnograficznych i bardzo ograniczonych kontekstów nie zawsze jest możliwe precyzyjne ustalenie znaczenia wyrazu.

takie informacje o wyrazie: „*luskopy* lm. przyrząd do podtrzymywania dyszla u wozów niemających podymy. Wyraz ten znany jest w Jurkowie, chociaż *luskopóf* nie używają tutaj, tylko w górskich wioskach, np. Żbikowicach, Stankowej i in.”. Podobnie w okolicach Gorlic pod koniec XIX w.: „w braku podymy zakładają na końcu dyszla drążek kabłąkowany, zwany tu luskopami” (Średniawa 2018, 119). W tym samym znaczeniu mamy poświadczoną nazwę *lanckopy*, por.: „*Lanckopy*, noselniki – przy ciężkich wozach, gdy się jedzie na przechyłę, zdejmuje się podejme, a dyszel opiera się na noselnikach – *lanckopach*, albo gdy kobyła jest żrebna, aby dyszel nie obijał jej boków, co mogłoby spowodować poronienie” (Dobra k. Limanowej, KSGP PAN). *Luskopy* oznaczające element uprzęży występują również w opracowaniu XIX-wiecznego historyka Szczęsnego Morawskiego. Wyróżnienie cudzysłowem zapewne świadczy o tym, że wyraz nie był znany wszystkim użytkownikom ówczesnej polszczyzny, ale miał charakter środowiskowy, a może gwarowy:

Żadnego jednak niebezpieczeństwa nie było, sanie, zahamowane na ostro, trzymały się śniegu zlodowaciałego, a konie w nabiodrkach silnych i z „*luskopami*” u karku trzymały wygodnie za dyszel, więc krok za krokiem bez wypadku zjechało na Witkówkę, a tam już Dunajec zamrożony bielł się wokoło Łazisk skalistych, czerniejących lasem, z pośród którego sterował zamek Rożnów (Morawski 1906, 311).

Warto zauważyć, że ten tekst opublikowany w 1906 roku powstał wcześniej. Testament autora nakazujący wydać rękopis jest datowany na 1898 rok, czyli dzieło powstało na pewno przed tą datą. Nie wiadomo, czy Morawski, będąc doskonałym znawcą Sądecczyzny, tam się zetknął z tą nazwą, czy też pochodzi ona z materiałów źródłowych wykorzystanych przez historyka.

Podsumowując, *luskopy* występują w gwarach w znaczeniach: 1. ‘nosidła do wiader z wodą’, 2. ‘element uprzęży końskiej’.

Ruskopy

W kontekście analizowanych tu *luskopów* istotny wydaje się także gwarowy leksem *ruskopy*. Stanisław Ciszewski (1909, 201) podaje następującą definicję wyrazu: „*ruskopy* [...], obroże ze sznurka lub rzemienia, przymocowane do poprzecznego drążka, stanowiącego zakończenie ciężadła⁵ w pierwotnym radle drewnianym. Ciężadło z *ruskopami* istniało jeszcze w roku 1886 w Jerzmanowicach i Sąsławie, w pow. olkuskim”. Jak wynika z opisu, *ruskopy* są nazwą jakiegoś typu jarzma zakładanego zwierzęciu pociągowemu podczas pracy radłem. *Ruskopy* konstrukcyjnie podobne są do nosideł, choć ich funkcja jest różna.

⁵ *Ciężadło, ciężadło* ‘rodzaj dyszla łączącego jarzmo z pługiem, sochą lub broną’ (MSGP 2010, 36).

Luskopy – próba etymologii

Ustalenie pochodzenia wyrazu *luskopy* nie jest rzeczą prostą ze względu na zróżnicowanie formalne wyrazu i brak odpowiednich materiałów źródłowych, które pozwoliłyby ustalić chronologię pożyczki. Najbardziej prawdopodobne, że *luskopy* są wyrazem proveniencji germańskiej, na co wskazuje brzmienie wyrazu⁶. *Luskopy* funkcjonują jako wyraz słowotwórczo niepodzielny, jednak jego podstawą było zapewne niemieckie *compositum*. W przypadku najstarszych zapożyczeń z języka niemieckiego charakterystyczne jest to, że były przyjmowane jako wyrazy niezłożone. Jak pisze Smoczyński:

Na taki stan rzeczy wpływała nie tylko nieznajomość języka niemieckiego u ówczesnych Polaków oraz słuchowa, a nie książkowa droga ich przejmowania, ale również fakt, że przeważnie te zapożyczenia występowały w izolacji od swojej rodziny wyrazowej i od innych grup wyrazów podobnych, przez co nie było możliwości porównań, a więc i analizy (Smoczyński 1966, 40).

Jeżeli zgodzimy się, że podstawą zapożyczenia jest złożenie, to granicę morfologiczną można wyznaczyć następująco: *lus/kopy*.

Hipotezy etymologiczne

1. *Ross + Kappe*

W polszczyźnie historycznej są poświadczone już od XV w. wyrazy *roskop*, *roskopa*. W *Słowniku staropolskim* odnotowano: *roskop*, może też *roskopa* 1. ‘grzywa, czy też kita, pióropusz’; 2. ‘czapka (ozdobna)’ (SStp, VII, 497)⁷. W XVI w. *roskop* wystąpił w znaczeniu wskazującym na element uprzęży: *roskop* ‘część uprzęży końskiej zakładana na szyję zwierzęcia, naszelnik (z niem. *Rosskopf*)’ (SXVI, XXXV, 399).

Przypomnijmy, że w gwarach zanotowano *ruskopy* w znaczeniu ‘rodzaj jarzma’. Nasuwa się wniosek, że *luskopy* i *ruskopy* mogą mieć tę samą etymologię. Przyjmując założenie, że chronologicznie wcześniejsze były znaczenia *luskopów* związane z uprzężą, to znaczenie ‘nosidła’ powstało wskutek semantycznego rozwoju opartego na podobieństwie desygnatów i w pewnej mierze zbliżonej funkcji. Trzeba podkreślić, że podobną drogę rozwoju semantycznego możemy obserwować również w wypadku innych leksemów, m.in. *jarzmo* i kilku wyrazów z rodziny: *jarzma*, *jarzemko*, *jarzemnica*

⁶ Także zmiany fonetyczne, które zostały utrwalone w niektórych wariantach wyrazu odzwierciedlają typowe zjawiska fonetyczne obserwowane w procesie adaptacji germanizmów do gwar polskich. Są to wtórna nosowość (*lůskopy*, *luncokopy*) oraz występowanie oboczności *li/lu* (*liskopy/luskopy*). O tych procesach, a także o innych regularnościach fonetycznych i morfologicznych w procesie zapożyczania wyrazów przez gwary polskie pisał Cyran (1975).

⁷ Warto zauważyć, że oba znaczenia opatrzone są znakiem zapytania, co dowodzi, że kontekst nie pozwala na jednoznaczne ustalenie semantyki wyrazu.

oraz *kluka* (por. MAGP, IV, m. 190; MAGP, IX, m. 445), które oznaczają zarówno prymitywną drewnianą uprząż dla bydła, jak i nosidła⁸.

Andrzej de Vincenz i Gerd Hentschel jako podstawę wyrazu *roskop* wskazują nwn. *Rosskopf* ‘głowa konia’ (de Vincenz, Hentschel 2010). Z kolei Tomasz Czarnecki podaje pochodzenie kilku wyrazów z tej rodziny:

roskop < śrwn. *roskopf*,

roskopa < śrwn. *roskappe*,

*roskopy*⁹ < stcz. *roskop*, *roškop* < śrwn. *roskappe*,

*roszkopy*¹⁰ < śrwn. *roskappe* (< niem. *Roßkappe*) (Czarnecki 2014, 253).

Zatem, pierwszą część wymienionych zapożyczeń, genetycznie złożień, badacze etymolodzy wywodzą od niem. *Ross*, śrwn. *ros* ‘koń’¹¹. Natomiast drugi element jest łączony albo z niem. *Kopf* ‘głowa’, albo z niem. *Kappe* ‘nakrycie głowy’. Wyrazy przejęte do polszczyzny w postaci pluralnej *roskopy*, *roszkopy* są łączone z niem. *Kappe*.

Stare średniowieczne zapożyczenie *roskopy* zapewne stało się podstawą gwarowych *ruskopów* ze zmianą fonetyczną *o* do *u*, którą można objaśnić jako dysymilację samogłosek¹². Należy też zaznaczyć, że substytucja poszczególnych niemieckich samogłosek w języku i gwarach polskich mogła być różna (Kaestner 1939).

W procesie asymilacji zapożyczeń w gwarach – jak dowodzi Cyran (1975, 21) – spółgłoski *r*, *l* mogą się „nawzajem wymieniać w procesach fonetycznych”, zatem przejście *ruskopy* > *luskopy* jest możliwe.

2. *Ross* + *Koppel*

Biorąc pod uwagę pewną zbieżność nazw nosideł i jarzma, o której już wspominało, warto wskazać na możliwą inną podstawę drugiego komponentu analizowanego złożenia. Wydaje się, że może nią być niem. *Koppel*, rzeczownik mający kilka znaczeń, z których dla nas istotne są dwa: ‘pas rzemienny’ oraz ‘drewniane jarzmo dla zwierząt pociągowych’ (Mitzka 1964, 709). Za taką ewentualnością przemawia fakt występowania w polszczyźnie historycznej wyrazu *roskople*. Wprawdzie słowniki go nie notują, jednak jest poświadczony w opracowaniach historyków. Por. „*Roskople* albo naszelniki rzemienne. Tych było z kolcami żelaznymi, z drążkami i pasami 24, a drążków z kolcami bez pasów rzemiennych 63. Sprzęgając konie do moździerzow

⁸ B. Ostrowski, rekonstruując procesy nazwotwórcze w zakresie leksemów nazywających nosidła, wskazuje, że nazwy gwarowe, takie jak *jarzma*, *drążek*, *kluki*, *kulki*, to „w istocie nazwy odnoszące się do ‘drążków, żerdzi, beli czy grubych badyli’, które – poprzez skojarzenie z podstawowym, nośnym elementem omawianego urządzenia – stały się wtórna nazwą całego nomen instrumenti” (Ostrowski 2006, 309).

⁹ Wyraz datowany na 1450 rok, zob.: „*Superbus ornatus, puta: alta pepla auro et argento, margaritis capucia muliebria vulgariter roskopy fabricata*” (Malinowski 1895, 322).

¹⁰ „*Rzeczy wszelakie rymarskie do wozów koniom należące... są sory, także sle, nabiodrki, pasy przez koń i pod koń, obladry, ryngorty, roszkopy*” (Brückner 1907, 40).

¹¹ O pochodzeniu i formach wyrazu por. Grimm (1971, 1238–1251), Lexer (1873–1876, 488) i Kluge (1957, 608).

¹² „Niekóre zmiany fonetyczne w zakresie wokalizmu przy przejmowaniu wyrazów obcych przez gwary można, jak mi się wydaje, wytłumaczyć dysymilacją samogłosek” (Cyran 1975, 22). Autor wskazuje m.in. na takie realizacje gwarowe pożyczek niemieckich: *alegant*, *aperat*, *eksamit*, *fotograf*, *lekumotywa*.

wziął Getkant z sobą do Lwowa 6” (Górski 1902, 289)¹³. Z cytatu możemy wnioskować, że *rosskople* występują w znaczeniu ‘element uprzęży końskiej’, a więc prawdopodobnie w tym samym znaczeniu co XVI-wieczny *roskop*.

Ponadto w gwarach polskich występują wyrazy *halskopel* (z formami *halckopel*, *halcskopel*), *halskopla*, *halskop* ‘rzemienna część uprzęży, którą nakłada się koniowi na szyję i przymocowuje do dyszla; naszelnik’ (SGP PAN, IX, 553–554). Można zatem domniemywać, że w wyrazie *luskopy* druga jego część pochodzi od niem. *Koppel*, w którym wygłosowe *-el* przejmowane drogą słuchową mogło być odbierane jako *-y*.

3. *Los + Koppel*

Pomimo że najbardziej prawdopodobne jest pochodzenie pierwszej części wyrazu *luskopy* od niem. *Ross* ‘koń’, nie można całkowicie wykluczyć, że podstawą mógł być inny wyraz, a mianowicie najbliższy fonetycznie przymiotnik *los* ‘wolny, luźny, słabo przymocowany albo spojony; oderwany’, śrwn. *lōs* ‘wolny, uwolniony; ogołcony, pozabawiony czego; swawolny, zuchwały’ (do ie. **leu-s-* ‘odcinać, oddzielać, odrywać’) (Sławski 1970–1974, 393).

Gdyby przyjąć takie pochodzenie pierwszego członu, to znaczenie złożenia można by objaśnić jako ‘luźne, nieprzymocowane jarzmo’. Łatwo sobie wyobrazić, że człowiek, zakładając na ramiona nosidła z ciężkim ładunkiem, mógł się stawać podobny do zwierzęcia pociągowego, któremu zakładano uprzęż (drewnianą, parcianą czy skórzaną).

Podsumowanie

1.

Luskopy i *laskopy* (*loskopy*) występujące w gwarach polskich są bliskie znaczeniowo i brzmieniowo. Rozpatrywać je z pewnością należy wspólnie. Wprawdzie niewiele można powiedzieć na temat chronologii pożyczek, ale nieco wcześniejsze są poświadczenia *luskopów* (II poł. XIX w.) niż *laskopów* (I poł. XX w.). Sama postać *laskopy* w gwarach jest raczej wtórna (hiperpoprawna lub z adideacją do rzeczownika *las*), najczęstsza postać to *loskopy*, co pozwala przypuszczać, że w etymonie, od którego wywodzić należy ten leksem, występowała samogłoska *o*.

2.

Jeśli zgodzimy się z tezą Ostrowskiego, że *laskopy* są rodzimego pochodzenia, to w takim wypadku nagłosowe *l-* w *luskopach*, które z dużym prawdopodobieństwem pochodzą od *ruskopów*, byłoby wynikiem kontaminacji *laskopy* : *ruskopy*. Problemem jest tu jednak postać obydwu wyrazów. Trudno twierdzić, że dwa tak podobne brzmieniowo wyrazy (*laskopy*, *luskopy*) mogą mieć różną etymologię.

3.

Dla ustalenia pochodzenia wyrazów istotny jest aspekt semantyczny. Zauważalna paralelność nazw nosideł i elementów uprzęży pozwala sądzić, że pierwszy człon

¹³ Źródło cytowane przez Konstantego Górskiego jest datowane na 1649 r.

analizowanego złożenia może pochodzić od niem. *Ross* ‘koń’. Potwierdzeniem tego jest funkcjonowanie w gwarze leksemu *ruskopy*. Drugi element *compositum* może wywodzić się od niem. *Koppel* w znaczeniu ‘pas rzemienny’ lub ‘jarzmo’ albo *Kappe* ‘nakrycie głowy’.

Skróty

ie. – indoeuropejski
niem. – niemiecki
nwn. – nowo-wysoko-niemiecki
pie. – praindoeuropejski
psł. – prasłowiański
stez. – staroczeski
stpol. – staropolski
śrwn. – średnio-wysoko-niemiecki

Literatura

- AJPP, M. Małecki, K. Nitsch, *Atlas językowy polskiego Podkarpacia*, Kraków 1934.
- Brückner A. (1907), *Wyrazy obce w języku polskim*, „Prace Filologiczne”, t. 6, s. 1–55.
- Ciszewski S. (1909), *Materiały do historycznego słownika języka polskiego*, „Prace Filologiczne”, t. VII, s. 198–204.
- Cyran W. (1975), *Procesy językowe w przejmowaniu* wyrazów obcych przez gwary (na materiale polskim), „Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego”, R. XX, s. 5–42.
- Czarnecki T. (2014), *Die deutschen Lehnwörter im Polnischen Untersuchungen zur Chronologie und Geographie der Entlehnungen*, Warszawa.
- Doroszewski W. (1960), *O strukturze języka i geografii lingwistycznej (Dokończenie)*, „Poradnik Językowy”, s. 341–353.
- Górski K. (1902), *Historia artylerji polskiej*, Warszawa.
- Grimm J.W. (1971), *Deutsches Wörterbuch*, bd. VIII, Leipzig.
- Kaestner W. (1939), *Die deutschen Lehnwörter im Polnischen. I. Teil. Einleitung und Lautlehre*, Leipzig.
- Kluge F. (1957), *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, Berlin
- Kłodnicki Z. (1997), *Transport silami ludzkimi*, [w:] *Komentarze do Polskiego Atlasu Etnograficznego*, t. 4: *Transport i komunikacja*, Wrocław, s. 9–109.
- Kosiński W. (1915), *Słownik okolic Czehowa*, „Materiały i Prace Komisji Językowej Akademii Umiejętności w Krakowie”, t. VII, s. 27–74.
- KSGP PAN, Kartoteka Słownika gwar polskich znajdująca się w Instytucie Języka Polskiego PAN w Krakowie.
- Lexer M. (1873–1876), *Mittelhochdeutsches Handwörterbuch*, bd. II, Leipzig
- MAGP, *Maty atlas gwar polskich*, oprac. Pracownia Atlasu i Słownika Gwar Polskich Zakładu Językoznawstwa PAN w Krakowie, red. M. Karaś, Z. Stamirowska, t. 4, 9, Wrocław–Warszawa–Kraków 1961, 1966.

- Malinowski L., (1895), *Glosy polskie w kilku rękopismach łacińskich wieku XV w Bibliotekach kapitulnej i uniwersyteckiej w Pradze*, „Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział Filologiczny”, t. 22, s. 319–349.
- Mitzka W. (1964), *Schlesisches Wörterbuch*, bd. II, Berlin.
- Morawski S. (1906), *Arianie Polscy*, Lwów.
- Moszyński K. (1929), *Kultura ludowa Słowian*, t. 1: *Kultura materialna*, Warszawa.
- MSGP, *Mały słownik gwar polskich*, red. J. Wronicz, wyd. II, Kraków 2010.
- OLA, *Общеславянский лингвистический атлас. Серия лексико-словообразовательная [Obszcześlawiański lingwistyczny atlas. Sierija leksiko-słowoobrazowatełnaja]*, t. 6: *Домашнее хозяйство и приготовление пищи [Domasznieje choziajstwo i prigotowlenije piščy]*, red. Т.И. Вендина [T.I. Wiendina], Москва 2007.
- Ostrowski B. (2006), *Nomen instrumenti laskopy na tle innych słowiańskich nazw nosideł*, *Studia Etymologica Brunensia* 3, red. H. Karliková, I. Janyšková, Praha, s. 307–316.
- PAE, *Polski atlas etnograficzny*, red. J. Gajek, t. 4, Warszawa 1971.
- Pawłowski E. (1955), *Gwara podegrodzka wraz z próbą wyznaczenia południowo-zachodniej granicy gwar sądeckich*, Wrocław–Kraków.
- Rejson B. (1937), *Sprawozdanie z kursu krajoznawczego w Podgrodziu*, „Młody Krajoznawca Śląski” IV, 1 (24), s. 17–24.
- SGP PAN, *Słownik gwar polskich*, t. IX, z. 4 (31), red. B. Grabka, R. Kucharzyk, Kraków 2017.
- Sławski F. (1970–1974), *Słownik etymologiczny języka polskiego*, t. IV, Kraków.
- Smoczyński P. (1966), *Sposoby przejmowania przez język polski compositów niemieckich*, „Rozprawy Komisji Językowej Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego” VI, s. 39–46.
- SStp, *Słownik staropolski*, red. S. Urbańczyk, t. VII, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1973–1977.
- SXVI, *Słownik polszczyzny XVI wieku*, t. 35, red. K. Mrowcewicz, Warszawa 2011.
- Szewczyk Z.P. (2014), *Słownik gwary Lachów Sądeckich (Podegrodzkich)*, Podegrodzie.
- Średniawa S. (2018), *Zatrudnienia*, [w:] *Ziemia Biecka. Lud polski w powiatach gorlickim i grybowskiem. Praca zbiorowa pod redakcją Seweryna Udzieli napisana w latach 1889–1895, wydana z rękopisu*, Nowy Sącz, s. 93–130.
- Vincenz de A., Hentschel G., 2010, *Das Wörterbuch der deutschen Lehnwörter in der polnischen Schrift- und Standardsprache*, Göttingen–Oldenburg, <http://www.bkge.de/wdip.php>, 20.03.2022.
- Wajda L. (1976), *Pogranicze gwarowe góralsko-lachowskie*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie” 58, *Prace Językoznawcze* 3, s. 273–290.